

[1509-1553 2άωνδος]

Παχωμίου Ρουσάνου Ἱερομονάχου.²

Ἑρμηνεία εἰς τὴν Μουσικὴν.

[Ἐπὶ τῇ ἐν λόγῳ μικρᾷ ἀλλὰ πολυτιμοτάτῃ πραγματείᾳ ἔσχον ὑπ' ὅψιν μόνον τὸ κείμενον τοῦ ὑπ' ἀρ. 1000 χειρογράφου τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὄρει Μονῆς τῶν Ἰβήρων, ὡς ἀτέγραψεν ὁ κ. Ψάχος περὶ τὸ 1900 καὶ ἐδημοσίευσε διὰ τῆς «Φόρμιγγος» (Περ. Α', Ἔτ. Β', Ἀρ. 8. 1903). Τὸ χειρόγραφον φέρει ἐν τέλει τὰ ἐξῆς· «Ἡ βίβλος αὕτη τῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου τῆς κειμένης ἔγγιστα τοῦ μικροῦ Ἀθ. ο, ὅς γοῦν συλήσεται μὴ γραφῇ βίβλω ζωῆς †ΑΧΕ' Νοεμβρίου 29.

Τὸ κείμενον ὡς εὑρίσκεται ἐν τῇ «Φόρμιγγι» ἔχει, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα, πολλὰ σφαλερὰ κατὰ τε τὴν στίξιν καὶ τὸν λόγον. Διωρθώσαμεν κατὰ τὴν ἡμετέραν ἀντίληψιν τὰ κυριώτερα πρὸς εὐόδωσιν καὶ ἀποσαφήνισιν τοῦ νοήματος.

Παρὰ τὸ εἰρημένον κείμενον εἶχον ὑπ' ὅψιν καὶ τι ὀλιγόστιχον ἀπόσπασμα, τὸ «περὶ φθορῶν» ἐκ τοῦ προειρημένου Ἱεροσολ. χειρογράφου (φ. 122⁶) ἐπιγραφόμενον· «Ἑρμηνεία Παχωμίου Ἱερομονάχου περὶ φθορῶν. (Ἱ. Πατριάρχης Βελιγραδίου Τραπεζοῦ 332)

1) Ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ Ρουσάνου, γνωστὸν ἐκ τοῦ Κ. Σάθα (Νεοελλ. Φιλολ. σ. 151.), ὑφ' οὗ ἡ προκειμένη πραγματεία ἀναφέρεται ὡς· «Ἑρμηνεία σύντομος εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς μουσικὴν.»—2) Ὡς ἱερομόναχον παραδίδει ἡμῖν τοῦτον τὸ χειρόγραφον Ἱεροσολύμων.—Κ. Φ. Παχ. μοναχοῦ...—3) Πρόκειται πιθανῶς περὶ τῆς Σκήτης τοῦ Προδρόμου διατελούσης «ὑπὸ τὰ ὄρια ἐνν. ἐξουσίαν) τῆς ἱερᾶς Μονῆς τῶν Ἰβήρων» (Πηδάλιον σ. 479).

Τὴν πραγματείαν ταύτην ἐξέδωκεν σὺν ἄλλοις ἐν ἐνὶ τόμῳ ἐκ τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης καὶ ὁ ἀρχιμ. Ἰωάννης Βασιλικὸς (Ψάχον: Ἡ Παρασημ. σ. 62).]

Εἰδέναι χρὴ τὸν βουλόμενον σὺν Θεῷ ἐν καταλήψει γενέσθαι τῆς Μουσικῆς, ὅτι δεῖ πρῶτον μὲν γινῶναι τὰς φωνὰς κατὰ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐκτεθέντα ὅρον καὶ πῶς δεῖ αὐτὰς ἀνιέναι τε καὶ κατιέναι· εἴθ' οὕτω τῷ μὲν νῷ παραλλαγίζειν τῇ δὲ φωνῇ ψάλλειν. Χωρὶς γὰρ τοῦ πρώτου οὐδὲ τὸ δεύτερον κατορθοῦται τις δεόντως, μᾶλλον δὲ οὐδόλως, ἀλλ' ὥς ἐν σκότει ἔοικε πορεύεσθαι ὁ ἄνευ τῆς τοιαύτης μεθόδου ψάλλων. Χρὴ δὲ πρῶτον ἡγεῖν κατὰ τὸ προκείμενον Ἦχημα καὶ οὕτως ἄρχεσθαι τῆς ᾠδῆς. Ὡς περ γὰρ τις βᾶσις ἐστὶ τοῦ μέλους τὸ Ἦχημα καὶ κατὰ τὸν τεχνικὸν λόγον ἀρχὴ καὶ οἶονεῖ τι ἴσον, διὸ καὶ τέλος. Συνέξευκται δὲ τὸ Ἦχημα τῇ Παραλλαγῇ.

Περὶ Παραλλαγῆς Α'.¹

Ἡ μὲν γὰρ Παραλλαγὴ ἀπαρίθμησίς ἐστι τῶν φωνῶν, τὸ δὲ Ἦχημα ἢ τῶν φωνῶν ποιότης· μᾶλλον δὲ Παραλλαγὴ ἐστὶ Μετροφωνία μετὰ Ἠχήματος διὸ καὶ ἀσύστατον ἐκ ἁ τ ε ρ ο ν² ἄνευ θᾶτερου.

Ἐὰν οὖν ἀνέλθῃς ἀπὸ τοῦ Πρώτου Ἦχου φωνὴν μίαν, εὗρήσεις Δεύτερον· ἀπὸ δὲ τοῦ Δευτέρου ἑτέραν, εὗρήσεις Τρίτον· ἀπὸ δὲ τοῦ Τρίτου ἑτέ-

1) Ἐπειδὴ ἡ πραγματεία ἔχει δύο κεφάλαια περὶ Παραλλαγῆς διακρίνομεν ταῦτα διὰ τῶν Α' καὶ Β'.—2) Κ. Φ. ἕκαστον.

σαν, εὑρήσεις Τέταρτον ἀπὸ δὲ τοῦ Τετάρτου ἑ-
τέραν, εὑρήσεις πρῶτον.

Καὶ ἄλλως ἐὰν ἀναβῇ ἀπὸ τοῦ Πρώτου δύο
φωνάς, εὑρήσεις Τρίτον ἐὰν δὲ τρεῖς, Τέταρτον
ἐὰν δὲ τέσσαρας, Πρῶτον. Ἀπὸ τοῦ Δευτέρου ἂν
ἀναβῇ δύο φωνάς, εὑρήσεις Τέταρτον ἐὰν δὲ
τρεῖς, Πρῶτον ἐὰν δὲ τέσσαρας, αὖθις Δεύτερον.
Ὡσαύτως ἀπὸ τοῦ Τρίτου ἐὰν ἀνέλθῃς δύο φω-
νάς, εὑρήσεις Πρῶτον ἐὰν δὲ τρεῖς, Δεύτερον ἐὰν
δὲ τέσσαρας τὸν αὐτὸν Τρίτον. Ἀπὸ τοῦ Τειάρ-
του ἐὰν ἀναβῇ δύο φωνάς, εὑρήσεις Δεύτερον
ἐὰν δὲ τρεῖς, Τρίτον ἐὰν δὲ τέσσαρας, Τέταρτον.
Ὡσπερ οὖν ἀναβαίνων ἀπὸ τῶν κυρίων ἤχων
κυρίους εὑρήσεις, οὕτω καὶ ἀπὸ τῶν πλαγίων τὸν
αὐτὸν τρόπον ἀναβαίνων, πάλιν κυρίους εὑρήσεις.
Οἷον ἀναβαίνων ἀπὸ τὸν πλάγιον τοῦ Πρώτου
φωνὴν μίαν εὑρίσκεις Δεύτερον ἀπὸ δὲ τοῦ πλα-
γίου Δευτέρου ὡσαύτως, Τρίτον, ἀπὸ δὲ τοῦ Βα-
ρέος, Τέταρτον ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου Τετάρτου,
Πρῶτον καὶ καθεξῆς, ὡς προλέλεκται. Ὡς καὶ τὸ
ἀνάπαλιν καταβαίνων εὑρίσκεις αὖθις πλαγίους.
Οἷον ἀπὸ τοῦ Πρώτου ἐὰν καταβῇ μίαν φωνὴν,
εὑρίσκεις πλάγιον Τετάρτου ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου
Τετάρτου ἑτέραν, εὑρίσκεις πλάγιον τοῦ Τρίτου,
ὅς καὶ Βαρὺς λέγεται ὁμωνύμως τῷ βαρεῖ φθόγ-
γῳ, διὰ τὸ χθαμαλὸν δηλονότι ἢ καὶ διάλεπτον
τοῦ μέλους. Ἀπ' αὐτοῦ δὲ τοῦ Βαρέος ἐὰν κατα-
βῇ ἑτέραν, εὑρήσεις πλάγιον Δευτέρου ἀπὸ δὲ
τοῦ πλαγίου Δευτέρου ἑτέραν, αὖθις πλάγιον Πρώ-
του ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου πρώτου, ὡσαύτως πλά-

γιον Τετάρτου. Ἀπὸ τοῦ Πρώτου ἂν καταβῇς δύο φωνάς, εὐρήσεις Βαρύν· ἂν δὲ τρεῖς, πλάγιον Δευτέρου· ἂν δὲ τέσσαρας, πλάγιον τοῦ Πρώτου.

Περὶ διαφορᾶς τῶν τε κυρίων
καὶ τῶν πλαγίων.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἂν καταβῇς δύο φωνάς εὐρίσκεις πλάγιον Τετάρτου, ὅς καὶ μέσος λέγεται τοῦ Δευτέρου, διὰ τὸ εὐρίσκεσθαι αὐτὸν μέσον τοῦ τε κυρίου καὶ τοῦ πλαγίου, δηλονότι Δευτέρου. Ἀπὸ μὲν οὖν τοῦ κυρίου μέσος λέγεται, ἐν καταβάσει δηλονότι· ἀπὸ δὲ τοῦ πλαγίου ἀναβαίνων δύο φωνάς δίφωνος λέγεται· εἰ δὲ τρεῖς, τρίφωνος· εἰ δὲ τέσσαρας, τετράφωνος. Οὕτω καὶ τοῖς λοιποῖς κατ' ἀναλογίαν σκεπτέον. Εὐρίσκομεν δὲ τὸν Πρῶτον μᾶλλον χ ρ ὡ μ ε ν ο ν¹ τῇ τετραφωνίᾳ καὶ τὸν Τέταρτον.

Ἰστέον δὲ ὅτι οὐχ, οἷας καὶ ὅσας φωνάς ἀναβαίνομεν ἀπὸ τῶν πλαγίων, τοιαύτας καὶ τοσαύτας κ ᾠ π ὀ² τῶν κυρίων. Ἀλλ' ἀπὸ μὲν τῶν πλαγίων πλείονας ὥς χθαμαλωτέρων, ὥς ἐντεῦθεν καὶ τὸ μέλος ἀλλάσσειν, ἀπὸ δὲ τῶν κυρίων ἥττονας, εἰ μ ἡ³ τις τ ῶ κ υ ρ ί ω⁴ ἀντὶ πλαγίου χρησάμενος πλείονας ἐξέλθοι.⁵ Καὶ αὐθις οὐχ, οἷας καὶ ὅσας φωνάς καταβαίνομεν ἀ π ὀ⁶ τοῦ κυρίου, τοιαύτας καὶ τοσαύτας κ ᾠ π ὀ τ ο ὕ π λ α γ ί ο υ.⁷

Περὶ Διπλοφωνίας.

Ἐντεῦθεν οὖν γίνεται ἡ Διπλοφωνία δι' ἐπιτε-

1) K. Φ.: χρώμενοι.—2) ἀπὸ.—3) ἥττ., εἰ μὲν.—4) τῶν κυρίων.—5) ἐξέλθῃ.—6) ἐπί.—7) καὶ ἐπὶ τὸν πλάγιον.

ταμένης καὶ ἀνειμένης φωνῆς ἰσοχρόνως τοῦ ἐπι-
 τεταμένου τῷ ἀνειμένῳ κατὰ τὰ ὑπὸ τὸ [ἐνν. μέ-
 λος] συμφωνοῦντος. Διπλοφωνία γὰρ λέγεται οὐχ
 ὥς ἐκ δύο φωνῶν συνισταμένη, ἥτοι ἀνιουσῶν ἢ
 κατιουσῶν, ἐπεὶ κατὰ τοῦτο διφωνία ἐλέγετο μᾶλ-
 λον ἂν, οὐδ' ὅτι ἄρτιός ἐστιν ὁ ἀριθμός, ἐπεὶ ἐν
 πολλοῖς τοῦτο συνέβαιεν ἂν ὄντων πολλῶν ἀρ-
 τίων, ἀλλ' ὅτι ἀρχόμενοι (sic) ὁ π ὁ θ ε ν² Τέταρτον
 ἢ καὶ π' ἄγιον Τέταρτου Ἦχον, εἰάν τις³ ἐξέλθῃ
 ἐπὶ φωνάς, εἴτε ἐπὶ τὸ ὀξύτερον εἴτε ἐπὶ τὸ βα-
 ρύτερον, ἔρχεται εἰς τὸν αὐτὸν Ἦχον, ὅνπερ αὐ-
 τὸς σὺ κρατεῖς,⁴ καὶ εὐρίσκεται συμπάλλων σοι τὸν
 αὐτὸν Ἦχον. Καὶ διὰ τοῦτο λέγεται Διπλοφωνία,
 ὥς ἐκ χθαμαλῆς καὶ ὑψηλῆς φωνῆς συνισταμένου
 τοῦ μέλους, ὃ καὶ Ἀντιφωνία λέγεται.

Περὶ Παραλλαγῆς Β'.

Ἄλλ' εἰδέναι χρή, ὅτι, εἰ⁵ καὶ ἐκάστην φωνὴν
 [ἐ ο ι κ ε ν]⁶ ἴδιον Ἦχον ἀποτελεῖν, ἀλλ' οὐ κα-
 θαρῶς, ἐπεὶ ο ὑ⁷ κατὰ συνέχειαν, μετὰ⁸ πολλῶν δὲ
 ἐναλλαγὴν ἢ καὶ ὀλίγων τινῶν, ἔνθα δηλονότι Θέ-
 σις ἐστὶ καὶ⁹ οἷα τις στιγμή, τὸ μέλος καταγίνεται.
 Διὸ τὸν ἀρχόμενον ψάλλειν δεῖ ἀπαριθμεῖν τὰς τε
 ἀνιούσας τὰς τε κατιούσας φωνὰς καὶ ἐναλλάγ-
 δην εἰσὶ καὶ διωρισμένως κατὰ μέλος. Καὶ εἰ μὲν
 διωρισμένως, ἐν χερσὶ τὸ ζητούμενον· εἰ δ' οὖν,
 παραβάλλειν δεῖ ἀλλήλας καὶ ἐξετάζειν καὶ τὰς
 περιττενούσας, καὶ τε ἀνιούσας καὶ τε κατιούσας,

1) τοῦτόν.—2) ὀπόθοι.—3)...ἦχον. Ἐάν τις.—4) κρατεῖ.—5)
 ...χρή· ὅτι εἰ.—6) Ἐν τῇ «Φόρμιγγι» σημειοῦται κενὸν ὑποση-
 μειουμένου ὅτι ἢ ἐν αὐτῷ λέξις εἶναι δυσανάγνωστος.—7) οὖν.—
 8) συνέχειαν· μετὰ.—9) ἐστὶ. Καί.

προσπιθέναι τῷ προκειμένῳ Ἦχῳ, ἥτοι τῷ κατ' ἀρχὰς σημειωθέντι. Καὶ οὕτως ἀριθμήσας κατὰ Παραλλαγὴν εὐρήσεις τὸν ζητούμενον Ἦχον. Εἰ δὲ ἐξ ἴσου εἰσὶν αἱ φωναί, ἥτοι τοσαῦται τῇ ποσότητι αἱ τε ἀνιούσαι καὶ κατιούσαι, ὁ αὐτὸς μὴν Ἦχός ἐστιν ὁ καὶ κατ' ἀρχὰς.

Περὶ Φθορᾶς.

Φθορᾶς δὲ προτιθεμένης δεῖ λοιπὸν μελίξειν¹ κατὰ τὸν Ἦχον, ὃν ἡ Φθορά σοι δεικνύει, μέχρις οὗ ἑτέρα φθορά λύσῃ τὴν ταύτης ἐνέργειαν. Εἰσὶ γὰρ καὶ² Φθοραὶ περὶ τὰ μέλη, αἵτινες εἰσὶν ἀλλοιώσεις καὶ τροπὴ τοῦ κειμένου Ἦχου εἰς ἕτερον ἄνευ Παραλλαγῆς φωνῶν. Τοῦτο δὲ³ πολλάκις ἡ τοιάδε⁴ Θέσις ποιεῖ, ἐπεὶ οὐχ, ὥσπερ τὸν Πρῶτον Ἦχον μελίζομεν, οὕτω καὶ τὸν Δεύτερον, οὐδ', ὥσπερ τὸν Δεύτερον, οὕτω καὶ τὸν Τρίτον καὶ τοὺς λοιπούς. Τοῦτο συμβαίνει καὶ ἐν τριφωνίᾳ γίνεσθαι κατιόντες γὰρ ἀπὸ τοῦ πλαγίου Τετάρτου τρεῖς φωνὰς εὐρίσκομεν τὸν αὐτὸν Ἦχον ἀπὸ⁵ μέλους μὲν οὖν καὶ⁶ οὐ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ρηθείσης Παραλλαγῆς· ἀπὸ γὰρ Παραλλαγῆς πλάγιος τοῦ Πρώτου ἐστίν. Ὡσαύτως γίνεται καὶ ἐν τῷ πλαγίῳ τοῦ πρώτου καὶ⁷ ἐν τοῖς λοιποῖς. Καὶ αὖθις ἀνιόντες ἀπὸ τοῦ πλαγίου Πρώτου τρεῖς⁸ φωνὰς διὰ χθαμαλότητα εὐρίσκομεν τῇ ποιότητι τὸν αὐτὸν Ἦχον. Καὶ ἀπὸ τοῦ Δευτέρου τοσαύτας, ὡσαύτως Δεύτερον ἢ νεανώ.⁹ Καὶ ἀπὸ

1) K. Φ.: παραλλαγίζειν.—2) αἱ.—3) καὶ.—4) ἡ τ. ἡ τοιάδε.—5) ἦχον· ἀπό.—6) οὖν, οὐ.—7) K. 'I.: πλαγίῳ, καὶ.—8) πλ. τρεῖς.—9) εἶναι νανό.

τοῦ Τρίτου, Τρίτον καὶ ἀπὸ τοῦ Τετάρτου, Τέταρτον.

Περὶ τῆς τοῦ νενανῶ Φθορᾶς.

Ἰστέον δὲ ὅτι τῶν Ἦχων ἀπάντων, κυρίων τε καὶ πλαγίων, ὄντων ὀκτώ, ἐπεὶ ὁ τοῦ νενανῶ οὐκ ἔχει χώραν ἰδίαν, διὰ τοῦτο συνήρμωσται τῷ πλαγίῳ τοῦ Δευτέρου, μᾶλλον τῶν ἄλλων ἔχοντι σχεῖν πρὸς τὸ τοῦ νενανῶ μέλος. Διό, ὡς συνυπακουομένου τοῦ πλαγίου τοῦ Δευτέρου τῷ νενανῶ ἐν ταῖς Φθοραῖς, ἐνίοτε ἔωντες τὴν τοῦ πλαγίου Δευτέρου Φθορὰν τὴν τοῦ νενανῶ τίθεμεν. Γίνεται δὲ τὸ νενανῶ μέλος ἀνερχομένων ἡμῶν τρεῖς φωνὰς ἀπὸ τοῦ πλαγίου Δευτέρου. Πολλάκις δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ πλαγίου Πρώτου ἀνερχομένων τρεῖς φωνὰς τὸ αὐτὸ γίνεται. Ἀλλὰ τοῦ Τετάρτου τραπέντιος εἰς τὸ τοῦ νενανῶ μέλος ἐξ ἀνάγκης καὶ ὁ πλάγιος τοῦ Πρώτου εἰς τὸν πλάγιον τοῦ Δευτέρου τρέπεται διὰ τὸ πολλὴν οἰκειότητα ἔχειν τὸ νενανῶ πρὸς τὸν πλάγιον τοῦ Δευτέρου, ὡς εἴρηται. Ὡσαύτως τοίνυν καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς. Ἄλλ' ὀλιγοχρόνιον ἐστὶ τὸ τῶν Φθορῶν μέλος ὡς νόθον καὶ ἐπείσακτον καὶ μεταπίπτον ταχέως εἰς τὸ οἰκεῖον.

Περὶ τῶν σχημάτων τῶν φωνῶν τοῦ τε καλλωπισμοῦ καὶ τῆς Χειρονομίας αὐτῶν καὶ τῆς τῶν σημαδίων προσηγορίας τε καὶ συνθέσεως ἔξεσι ποσῶς γινῶναι τῷ φιλομαθεῖ. Ταῦτα γὰρ ὡς ἐν συντόμῳ διήλθομεν $\chi\rho\omega\mu\varepsilon\nu\omicron\iota^2$ τοῖς εἰσαγωγικοῖς $\tau\eta^3$ Τέχνῃ. Ὁ δὲ⁴ [ἐνν. Θεός] καὶ τοῖς ἔμ-

1) Κ. Φ.: καὶ ἐκ τῆς. -2) χειριζόμενοι. -3) καὶ τῇ. -4) τέχνῃ, ὃ δέ.

πόνως ζητοῦσι καὶ δι' αὐτὸν ὁ¹ [ἐνν. τὸ γινῶναι] κρού-
ουσι ἀνοίξειε θύραν γνώσεως καὶ δωροῖτο²
κατὰ τὸ αἶτημα.

ΤΕΛΟΣ

1) Κ. Θ.: αὐτόν.—2) δωρεῖται.